

УДК 811.16+821.16

ISSN 1450-5061

Славистика

Књига XIII (2009)

Уређивачки одбор:

др Петар Буњак, др Ксенија Кончаревић, др Верица Копривица,
др Богдан Косановић, др Софија Милорадовић,
др Богољуб Станковић, др Мирољуб М. Стојановић,
др Александар Терзић, В. П. Гутков (Русија),
др Бранко Тошовић (Аустрија)

Главни уредник:
БОГОЉУБ СТАНКОВИЋ

СЛАВИСТИЧКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
Београд • 2009

Секретар редакције
др Петар Буњак

Издавање ове књиге финансијски су подржали:
Министарство за науку и технолошки развој
Републике Србије
Филолошки факултет у Београду
„Чигоја штампа“

Издаје
Славистичко друштво Србије, Београд, Студентски трг 3
e-mail: office@slavistickodrustvo.org.yu
<http://www.slavistickodrustvo.org.yu>

Штампа:
„Чигоја штампа“, Београд, Студентски трг 13
e-mail: office@cigoja.com
www.chigoja.co.yu

Тираж:
500

АТРИБУТСКЕ ОДРЕДБЕ УЗ ТЕМПОРАЛНЕ ИМЕНИЦЕ

У прилогу се разматрају разне могућности употребе или неупотребе атрибуцки речи уз темпоралне именице које, међутим, показују неједнаку палету распрострањености у комбинацији од речи *минут* до *година*, а које функционално, семантички и синтаксички допуњују или употпуњују дати исказ.

Кључне речи: темпоралне именице, атрибуцке одредбе, минут, сат, година.

Има ситуација кад се темпорална именица допуњује посебним детерминативима, (нпр. *имам мање од једног + минута / сата* и сл.), тј. када је таква одредба значењски неопходна (или уобичајена), али и када је таква одредба, начелно, ирелевантна (нпр. *долазим + за минут*; *чекам те + сатима*).

Ипак, дистрибуција допунске одредбе уз темпоралне именице функционално је условљена како семантичко–синтаксичким одредбама тако и граматичким параметрима.

Ми се у овоме раду ограничавамо на дистрибуцију таквих одредби, а у спрези са темпоралним именицама, таквима као што су: *минут*, *сат*, *дан*, *недеља*, *месец* и *година*, полазећи од тога да су довољне да пруже уопштену слику о атрибуцкој детерминацији ове врсте и у ширем језичком окружењу.

(I) Именица МИНУТ

Јавља се, по правилу, као именичка лексема, самостално или у спрези са бројчаном или прилошком јединицом.

У самосталној функцији, именица *минут* означава тачно време нечега у трајању од 60 секунди, као у примерима:

Код њега је све било прецизно одмерено, и речи и *минут* када ће започети, а када завршити час; По њему сам могао да дотерам свој стари џепни сат, који је увек каснио *минут*; Пролази *минут* за *минут*ом, чини ми се дуги као година; Тачно је деветнаест сати и тридесет *минута*; Блокови свирке трају по 45 *минута*; За мање о једног *минута*, болни грч нестане; У 25. *минути* савладао је све препреке; Четири *минута* касније део планине се сручио у долину; Читавих петнаест *минута* нису пипнули лопту; За петнаестак *минута* прелетео је из Београда у близину Осјека;

односно:

Минута ми се учинила сахатом; Хвала ти на овој *минути*, Господе; Сада је 11 сати и 5 *минути*; Поплаве несталу у кратком времену, које се мери *минутама*; Ви сте 13 *минути* одоцнили; Након једне *минуте*, одјекнуо је пуцањ; Часови тону, капљу, праве *минуте*.

У овом сету примера два су граматичка елемента: именица се употребљава у мушком роду (тај *минут*), односно у женском роду (та *минута*); у једнини – махом

у облику *мушког* рода (1 *минут*; 42 *минута*), док се у множини често (или чешће) јавља у *женском роду* (та *минута*, те *минуте*, тим *минутама* и сл.).

Може се рећи да су облици множине мушког рода (*минути*, *минутима* и др.) деklinационо аналогни облицима именице типа *сат* (*сати*, *сатима* и др.), док су облици женског рода аналогни именицама женског рода на сугласник типа *кост* (*кости*, *костима*) и (б) да се именица *минут(а)* употребљава махом у спрези са количинским бројевима или прилозима, али не и у спрези с детерминативом *времена* (не каже се *Чекао сам те пет минута + *времена*; *Гледам га читав минут + *времена* и сл.).

Ово отуда што именица *минут(а)* подразумева – *време*, па је допуна *време(на)* (минута + *времена*) била непотребна.

У конструкцијама попут: Враћам се за *минут*; Долазим, за *пет минута* и сл., именица *минут*, је, заправо, у функцији прилога, тј. 'за – *минут*', 'за 5 *минута*' = 'одмах', 'брзо', 'за час' и сл.

(II) Именица САТ

Именица *сат* има, у односу на *минут*, разуђеније уобичајено значење.

Означава: (1) време у трајању од 60 *минута*; (2) *часовник*, *направу за мерење дневног стања, количине време*, (ручни, цепни, зидни, пешчани, сунчани *сат* и др.); (3) *јединицу наставе, обуке, предавања* и сл., обично у трајању од 45 минута (школски *сат*, *сат географије*, *сат физичког васпитања*); (4) *време, доба без одређивања трајања (ноћни сати, ситни сати, јутарњи сати* и сл.).

Наведена значења, међутим, одликују се посебношћу у синтаксичком и семантичком погледу.

Значење (1) подразумева *тачно време трајања*, а о којој се количина *времена* ради исказује се атрибутском или прилошком одредбом, као у примерима:

Емисија траје *пола сата*; Пешачим *два сата* до своје куће; Потрес је почео у *три сата* и 45 минута; Радно време траје од 9 од 13 и од 15 до 22 *сата*; Успели су да *два сата* свирају непрекидно; Резултати се побољшавају *из сата у сат*; Колико је *сати*? Већ је 8 *сати*; За свега *неколико сати* бујица је уништила све што су људи годинама стварали. Итд.

Граматички узев – према облицима једнине *сат*, генитив множине регуларно гласи – *сати* док је облик на *-а (сата)*) стандардно нерегуларан¹, Атрибутска допуна је обично у генитиву или акузативу једнине или множине, без предлога или с подлозима: *од, до, из, у, на, око* и др.

Семантички узев – детерминатив *време* (*сат + време*), као што показују наведени примери, начелно се у оваквим приликама начелно не употребљава, јер се тај податак сам по себи разуме.

¹ Отуда је недавна изјава председнице Парламента (С. Д. Ђ) да ће посланик добити одговор на посланичко питање „после неколико *сата*” нерегуларно казана, јер је једино исправно – „после неколико *сати*“.

Међутим, уколико лексичко-семантичка ситуација ипак не имплицира појам *време*, или га не имплицира довољно експлицитно, односно може да доведе до грешке у значењу – одредба *време* ће се ипак употребити, као у примерима:

Разговор је трајао око *сам времена*. Није прошао ни *сам времена*, а пуцњи су се поновили; Доручак је морао бит завршен у року од *сам времена*; *Сам времена* је доваљан за опоравак; Председникова посета трајала је непуних *сам времена*; После *сам времена* контрола пртљага је завршена. Ђурић је дошао на место несреће после *сам времена*; Путем који није лош, до Скопља се може доћи за *сам времена*: Увек сам *сам времена* посвећивала себи. Зоран је баш пре *сам времена* кренуо кући.²

Овде треба имати у виду и посебност функционалног својства именице *сам*. Именица *сам* иако у овим реченицама означава временски период, количину трајања и сл., заправо је облик *сам* у функцији прилога (*сам времена*), тј. значи: *толико, онолико, много* или *мало* (времена) колико се главном реченицом казује. Последица прилошке функције очитује се у томе што се је именица *сам* у овим примерима индеклинабилна лексема, тј. исказује се у деклинационо неизмењивом, номинално-прилошком облику.

Иако, дакле, именица *сам*, начелно, казује тачно време, има ситуација када се *сам* исказује апроксимативно време, у значењу: *око, приближно, отприлике* онолико (времена) колико се именицом саопштава, као у примерима:

Будите спремни за поласак око *три сата*; После више од *једног сата*, поново се појавио; Обезбеђење је постављено *неколико сати* пре поласка воза. Председникова поста је тајала непуних *сам*. Болница је далеко бар пола *сата* одавде. Прошло је више од пола *сата* док Данон није стигао у позориште.

Додатним типа *бар, непуних* и сл. казује се непрецизност, али се апроксимативност постиже и комбинацијом два броја, од којих први број казује почетну, а други број могућу временску завршну тачку трајања, при чему се први и други број обавезно налазе у непосредном редоследном односу, што се обично правописно означава међузртицом, као:

До поласка брода остало је још *три-четири сата*; У дискотеке се нишло у поноћ и остајало *два-три сата*; Личка пруга и дан-данас иде *9 – 10 сати*; Из Београда смо полетели са *четири-пет сати* закашњења.³

Значење (2), међутим, подразумева нараву, уређај који показује тачно време, са којег се читава тачно време дана или ноћи у оквиру 24-сатног периода.

Од претходних, ово се значење разликује морфолошком посебношћу: облици једине су, истина, идентични са претходним значењем облика *сам*, али множински падежи гласе другачије: ном. *сатови*, ген. *сатова*; дат. инстр. и лок. *сатовима*, ак. *сатове*, као:

² Могуће је да се у неким од ови их примера синтагма *сам времена* може замени само са – *сам*, али то није уобичајено, а каткад и немогуће (нпр. Посветила сам себи *сам* (нпр. – за улепшавање)).

³ Неће се никада рећи: *До поласка брода остало је још *три-шест сати*, и сл.

Купио сам златни *сат*. Ова свих *сатова* најдражи ми је џепни *сат*. Он сваки час гледа на *сат*. Не бих продао своје *сатове* ни за какве паре.

Уз ово значење, природно, нема услова за успостављање „универзалне“ одредба *време(на)* или нешто слично.

Значење (3), опет, разликује се од реалног значења *сат* само трајањем, јер у ствари не предвиђа регуларан број (тј. 60) минута, већ махом само (уобичајених) 45 минута (мада у пракси може потрајати више или мање минута од регуларног предвиђеног броја минута). Као:

Први *сат* немамо ништа; Други *сат* је географија; Изостао сам са трећег и четвртог *сата*; Последњи *сати* су увек најдужи⁴.

Као ни у претходном случају, ни *сат наставе*, предавања и сл. не генерише (додатну) опцију: *времена* или др.

(4) Посебну категорију чини именица *сат* која се, међутим, исказује махом, по правилу, облицима именичке множине – *сати*, као:

Чули смо се једне ноћи тек у *ситне сате*; Све своје *слободне сате* проводио је само са њом; Долазио је кући у *ране јутарње сате*; Четвртом је све до *вечерњих сати* на аеродрому жива атмосфера. Из дана у дан долазио је из кафане у *ране сате*

Одредба (*сати*) уз одговарајући атрибут увек означава да се нешто дешава или врло *рано* или *касно*, односно у околностима обично неуобичајено за период дана или ноћи када се нешто у уобичајеним околностима (не) догађа.

У оваквим реченицама именица *сати* заједно са атрибутском одредбом *ситни* и сл. образује синтагму која заправо има темпорално-прилошко значење (исп. у *ране сате* = у *невреме*, *кад није уобичајено*) или исказује какву необичну, неочекивану радњу.

Граматички, облик *сат* се у овим приликама употребљава искључиво у облика именичке множине (*сати*).

(III) Именица ДАН

У основном значењу подразумева најкраћи природни део времена, време од 24 сата.

Као и у неким ранијим темпоралним категоријама, *дан* се, за разлику од неких поменутих случајева, „омеђује“ (допуњује) временским атрибутима који се исказују пре свега бројевима (бројним конструкцијама) попут: *један дан*, *пет дана*, *стоти дан* и сл.

Поред тога, јављају се и друге одредбе (допуне), као што су именице: *недеља*, *месец* и *година* и др., као:

⁴ Могуће је да се у множини употреби и облик *сатови* поред *сати*. Начелно, овај тип употребе значења *сат* својственији је хрватском језичком подручју него српском. У нас је обичније: – *час*, *часови* и сл.

Само *недељу дана* касније све сам сазнао; Није прошло ни *месец дана* од нашег последњег сусрета; Има већ *годину дана* како се нисмо видели; Од *сто дана* ни један нисам ваљано искористио.

Одредба се, међутим, исказује и временским (редним) придевима, неодређеним количинским прилозима и сл., као:

Цео дан те нисам видео; *Првог дана* ми је било најтеже. *Читавог дана* седим и чекам те: *Сваки дан* те сањам. *Први дани* у војсци су за ремца најтежи; После *неколико дана* напетог ишчекивања, Јовица се најзад појавио; *Мало дана* ми је остало до пензије.⁵

У стилским конструкцијама, *дан* се може употребити самостално у именичкој функцији и без детерминатива, када обично означава апроксимативне вредности, оне које се именицом *дан* (често облицима множине) имплицирају *доба*, *период околности* у којим се нешто догађа, *одиграва*, као:

Иду *дани*; *Данима* већ не долази на посао; *Дани* су ми све досаднији; Пролазе *дани*, а ништа се необично не догађа; Резултати се *из дана у дан* побољшавају; Парламент може да заседа *данима*, односно у полусложеницама: Ми можемо издржати већајући *дан-два* непрекидно, алио не више⁶.

(IV) Именица НЕДЕЉА

У основном значењу *недеља* означава (1) једну *седмицу*, *тједан* (обично у спрези са именицом *дан / дана*), тј. седмодневни временски период у трајању од првог дана у седмици, од *понедељка*, до последњег дана у седмици, до *недеље*, и (2) сам *седми*, *последњи дан (недељу)* и (3) у спрези са каквим детерминативом, означава посебан верски, хришћански или др. празнични посни и др. период, као: *бадња недеља*, *велика недеља*, *глува недеља* и др.⁷

Најчешће се *недеља* креће у спрези с каквим придевским, придевско-заменичким, прилошким или бројчаним и сл., детерминаторима, означавајући недељу као период од 6 или 7 дана у целини, као:

Ово је била заиста *мирна и лепа недеља*; Пре *неколико недеља* бестселер у књижарама је био аутор Дени Геј: После *шест недеља* Дофен је био ослобођен због недостатка доказа; Проводио сам на „бањском излету“ *десет недеља*. У свету је *трећа недеља јануара* посвећена молитви за јединство свих хришћана; Пред нама је *луда недеља* карневала. Ово је *последња недеља* љубавних неспоразума; *Претходних недеља* трајала је агресивна маркетиншка кампања; Степа је за *неколико недеља* прогутала азијске коњичке дивизије; *Луда недеља*, карневали. За вас је ово врло активна *недеља*, са пуно догађаја и новости.

⁵ Ограничења се односе на именице које могу означавати дан као целину, ређе као део *дана*. Отуда се не може рећи *У *вечерњим* данима долазим ноћу кући, *У *подневним* данима обично седим сам код куће, *У *јутарње* дане ништа не радим, и сл. (за разлику од: Данима долазим кући ноћу; Данима обично седим сам код куће и сл.).

⁶ Као и у ранијим позицијама, у знацима међуцртицом се могу наводити само међусобно суседне вредности, тј. *два-три дана* и сл. (не и **два-четири дана*).

⁷ Овакве одредбе су унеколико термилошки називи и могу се, као термин и посебне врсте, употребити и у вези са другим овде посматраним одредбама.

Ређе се у језичкој грађи *недеља* налази у значењу самог седмог дана у недељи, као:

Када је *недеља* освитала протекло је пуних 756 година, а св. Сава се непрекидно памти; Сутра је *недеља*, нерадни дан; Не можете да говорите о суботама и *недељама*, а да не признате постојање четвртка и петка. излазио је на улицу само *недељом*.

Дакако, и *недеља* не означава увек тачан „прописани“ временски период, већ се употребљава као назнака *извесног* времена период који апроксимативно не траје нарочито дуже (не дуже од месец или годину). У том случају, именица *недеља* често се јавља у облику множине, а и самостално, без детерминације.

У том смислу говоре примери, као:

Република Српска је *недељама* бомбардована; Дешава се да аутобуси буду *недељама* одсечени од света. Мој пријатељ већ *недељама* добија претње због својих извештаја за Радио Слободна Европа; *Недељама* Фројд готово уопште нема клијената. Човек може да ради, а да *недељама* не изађе из куће.

Запажа се да се у свим овим приликама уз имену *недеља* / *недеље* и сл. не употребљава именица *дан*.

Међутим, у ситуацијама када се *недеља* нађе у каквом падежном облику, особито у *генитиву*, *акузативу*, *локативу* и у тој спрези врши временску прилошку одредбу, уз именицу *недеља* употребиће се махом редовно и именица *дан*, као:

Од светог Аранђела до Божића тачно је *недељу дана*; Пре *недељу дана* албански терористи су бацили бомбу на окупљену децу; Назеб пролази за *недељу дана*; Патријарх Вартоломеј је пре *недељу дана* боравио у Техерану; Хируршка интервенција захтева *недељу дана* боравка у болници; Не брините, после непуних *недељу дана* бићете као нов; За *недељу дана* избројао је више од 3000 рањеника; Убица је *недељу дана* касније је ухапшен у Пећи; У финалу смо се срели *недељу дана* касније.

Јасно је да падежни однос захтева синтагматску везу два ентитета, без којег би инфмација била или нејасна или у српском језику неубичајена. Тим пре што такав спој елемената заправо маркира темпорални прилог, који би, иначе, био сведен на именицу, што не би одговарало карактеру казаног саопштења.

(V) Именица МЕСЕЦ

Осим као астрономски медиј, у обичном говорном окружењу *месец* подразумева један од 12 временских делова (целина) календарске године, а поразумева период од 30 или приближно 30 дана рачунајући од било којег датума у месецу⁸.

Употребљава се у разним атрибутским окружењима, али и самостално.

У атрибутској синтагми, најчешће се у именичкој спрези јавља именица – *дан*, као:

Само *месец дана* касније слушали смо групу миланске Скале у опери Севилски берберин; Није прошло ни *месец дана* од нашег разговора у Бечу; *Месец дана* је прошло како се настанио у Београду; Отпутовао је на *месец дана*,

⁸ У том светлу остављамо по страни фраземе попут *медени месец*, *млади месец* и др.

при чему је *месеџ* заправо у функцији прилога (мало, много, онолико, толико и сл. + дана), тј. *месеџ* као непроменљиви део синтагме уз именицу *дана* је управни члан у номиналној и семантичкој позицији, неизостављив у реченици. Обавезним детерминатором означава се временска јединица (*месеџ+дана*) уз коју, дакле, обавезно стоји и квантификатор (*месеџ*) и временска јединица (*дана*).

Међутим, уз именицу *месеџ* јављају се обрти без одредбе *дан*, па се *месеџ* јавља као управни део квантификативне (темпоралне) информације, у падежним облицима и, дакако, у тој функцији, без могућности да буде у спрези са именицом *дан*, најчешће у каквом падежном односу, као:

Била је у *осмом месеџу* трудноће; Договор су *марта месеџа* 1850 потписали у Бечу Мажу-ранић, Деметар, Кукуљевић, Сакцински; *Октобра месеџа* подељене су награде за медицину; До *краја месеџа августа* пошта ће бити нередовна; Крајем *седмог месеџа* корабли се уставила на планини Арарат; Током *прва три месеџа* подрум Балкана је био пун; До 15-ог *овог месеџа* бићемо снажни за акцију; Ратне *месеџе* провео је у Паризу.

У другом случају, именица *месеџ* (често, поновљено, као и у сличним приликама) означава период времена који траје подуже (неколико или више месеци). Употреба се обично у множини; семантички је врста темпоралног детерминатора, а по функцији су у склопу субјекатске одредбе, објекта или део реченичне предикације, понекад и именице у функцији временског прилога, као:

Проћи ће *месеџи* и *месеџици*, али ћу успети да се изборим за своја права; Гледао је *месеџицима*, док је био у Београду, младу цвећарку; Нисам га *месеџицима* видела; *Месеџицима* смо без соли, брашна, меса; Пре *неколико месеџи* nestало је 15-так слика нашег великог Паје Јовановића; *Летњи месеџи* погодовали су ширењу ове болести; *Зимски месеџи* предупредили су епидемију ширих размера.

У свим овим случајевима нема заправо регуларног одмеравања дужине трајања у времену (темпоралне квантификације), па се у односу на глаголску управну реч именица информативна допуна апроксимативне темпоралне одредбе.

(VI) Именица ГОДИНА

„Званично“ *година* подразумева период од 365, односно 366 дана, почев од 1. јануара до 31. децембра, односно 12 календарских месеци.

У говорној комуникацији, међутим, ова именица има знатно ширу употребну и значењску вредност, а у вези са атрибутском одредбом употребљава се уз именицу *дан*, али у неким другим, знатнијим случајевима ова одредба изостаје.

Није, рецимо, коректно изоставити *дан* у примерима као:

Провео је у Бечу *годину дана*; Осуђен је на *годину дана* затвора; Он је *годину дана* млађи од мене; Има искуство од *годину дана*; Био је већ *годину дана* у браку са Јеленом; Пре *годину дана* смо се упознали; После *годину дана* напустио је службу; Има *годину дана* од Маријине удаје. Већ *годину дана* дугујем 300 динара; Пре *годину дана* више је бринула о њему; За *годину дана* развио се у лепог младића.

Иако се најчешће не мисли на календарску годину, реч је о периоду који траје *годину дана* или отприлике толико, али је уз *годину* одредба *дана* обавезна, јер би

„крња“ информација у ствари била колоквијалног карактера или не би пружала ваљану информацију о правом стању ствари.

Међутим знатно се у језичкој комуникацији одредба *дана* природно „изостава“ (чак и редовно неупотребљива) кад је именица својом семантиком оспособљена за пуну информацију, поготово када уз година стоји каква атрибутска одредба у падежном односу, као у примерима:

Прошло је 30 година од краја рата; Био је *низ година* војни лекар у Краљевини Србији; *Тих година* цариградска Патријаршија је прешла у Грчку. *Колико* му је било *године*? Двадесет; *Протеклих година* лакше се одређивао између различитих мишљења; *Година за годином* одмиче. Он је већ *годинама* активан; У *познијим годинама* без сна би остајао у свакој ноћи; Тек је зашла у *тринаести* *годину*; Књиге о Бранку Ђорђевићу писане су пратећи његово време *из године у годину*.

*

Не залазећи даље у анализу проблема о којем је реч, може се закључити да је атрибутска информација уз темпоралне именица, начелно, двојаког карактера: (1) она не моће изостати, увек онда кад нарушава целовитост или смисао информације и (2) она изостаје (или може, мора изостати) кад би њена функција била или плеонастична или информативно сувишна (непотребна).

Ово друго особито кад уз темпоралну именицу стоји какав информатор, клауза заменичког, придевског, бројчаног или прилошког идентификатора или када именица има посебно семантичко значење без додатне информације.

Овиме, дакако, нису обухваћене све могућности које језички репертоар нуди; указано је само не неке које се, међутим, могу другачије или потпуније у другој прилици потпуније обрадити.

Эгон Фекете

АТРИБУТИВНЫЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ С ТЕМПОРАЛЬНЫМИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМИ

Резюме

При рассмотрении различных возможностей детерминации темпоральных слов предлагается вывод о том, что при таком подходе выявляются известные семантические, синтаксические и функциональные особенности в рассмотрении выделения (не) дополнительных атрибутов с их (не) обязательным употреблением, которые во многих проанализированных категориях идентичны, хотя каждая из них имеет свои особенности, сопровождающие и обуславливающие их.